

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE- IRAK SİYASİ İLİŞKİLERİ

Yüksel KAŞTAN*

ÖZET

II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere dünyada süper güç olma niteliğini kaybetmiştir. Artık İngiltere'nin yerine ABD ve SSCB olmak üzere iki kuvvetli devlet oluşmuştur. Bu iki devletin önderliğinde savaşın sonrasında barışı sağlamak amacıyla Yalta ve Postdam Konferanslarında BM Güvenlik Konseyi'ndeki oylama sonucunda beş ülkeye (ABD, Çin, SSCB, İngiltere, Fransa) sürekli "temsil" ve "veto" hakkı verilmiştir. Zirveler sonunda Avrupa'da demokratik rejimlerin kurulacağı ortak bir demeçle açıklanmıştır. Buna göre dünya ABD ve SSCB arasında paylaşılarak her iki devletin arka bahçeleri belirlenmiştir. Bu nedenle Türkiye her iki ülke için de stratejik bir önem arz etmiştir. ABD SSCB'nin Karadeniz'de önünü kesebilmek için Türkiye'yi yanında görmek isterken, SSCB'de Türkiye'yi atlayarak Orta Doğu ülkelerinde nüfuz bölgeleri oluşturmuştur.

Bu çalışmada II.Dünya savaşı sonrasındaki süreçte Türkiye'nin Orta- Doğu ülkelerinden sınır komşusu Irak ile arasındaki siyasi ilişkiler incelenmiştir. Siyasi ilişkiler içinde Irak'taki siyasi süreç, Türkiye'nin Irak dış politikası, Türkiye'nin Irak'la olan meseleleri, Irak'taki Türkmenlerin meseleleri ve Türkiye'nin izlediği siyaset yer almaktadır. Çalışmanın sonunda bu süreç incelenerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Irak, siyaset, ilişki, II.Dünya Savaşı sonrası.

ABSTRACT

England has lost to be quality super power in the world after the II. World war. Any more USA and SSCB are strong states instead of England. Five countries are given for the sake of representing and veto for supply peace after the war in Yalta and Postdam lecture in the end of voting the United Nations's Security Council USA and SSCB leaderships. It have been explained with partner declaration that democratic regime will be established in the Europe after the summits. According this declaration world is shared between USA and SSCB and these states are designated their back garden. So Turkey win strategical feature for USA and SSCB. When USA want to see Turkey near themself because of the fact that USA can be cut SSCB's front in Black Sea SSCB form influence district with to jump Turkey.

In this work is examiend politician relations of Turkey with Iraq in the middle East. In political relations is examined; political process in these country, Turkey's outside politics between these countries and Turkey, Turkey's and these country's problems, Turkmen's problem in these country and Turkey politics have been present at.

Keywords: Turkey, Iraq, political, relation, After the II.World war.

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'na kadar Irak'ta İngilizler, Ruslar, Fransızlar söz sahibi iken, II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikalılar ve Ruslar hakimiyetini devam ettirmiştir; en büyük pay ise ABD'nin olmuştur. ABD Irak'taki bu nüfuzunu 1958'lere kadar devam ettirmiştir. Irak'ta Kasım ihtilali sonrasında Baas Partisi ile birlikte SSCB'nin etkisi görülmeye başlanmış ve bu süreç 1980'e kadar devam

* Yrd. Doç. Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Eğitim Fakültesi

etmiştir. İran- Irak Savaşı sırasında ne ABD, ne de SSCB Irak'a destek vermemiştir. ABD 1990'dan sonra SSCB'nin parçalanma sürecine girmesiyle bölgedeki nüfuzunu kaybetmeye başlaması ile bölgenin tek hakimi konumuna gelmiştir.

Asırlar boyunca her zaman önemini kaybetmemiş olan Mezopotamya daima birçok ülkenin sahip olmaya çalıştığı topraklar olmuştur. Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı sonunda yenik kabul edilmesi ile bu topraklar Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. I.Dünya Savaşı sonunda işgal edilmemiş Osmanlı toprakları son Osmanlı Meclis'i Mebusan'ının almış olduğu Misak-ı Milli ile vatan kabul edilmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı'nın meşruluğu bu sınırların savaş sonunda haksız yere işgal edilmesinden kaynaklanmıştır. Türk Kurtuluş Savaşı sonunda uluslararası siyasi arenada kabul edilen Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi sınırları belirlenmiş ve de Irak sınırı daha sonra yapılan anlaşmalarla yeniden yapılandırılmıştır. Türkiye'nin sınır komşusu Irak'ın II. Dünya Savaşı sonrasındaki siyasi gelişimi ile dış siyasetinde Türkiye'yi yakından ilgilendiren hadiseler meydana gelmiştir.

A.IRAK'IN SİYASİ GELİŞİMİ

Orta-Doğu'da İsrail Devleti'nin kurulması sonucunda İsrail, Filistin ve Arap devletleri arasında bir husumet doğmuştur. Bundan sonra İsrail ile Arap ülkeleri arasında çatışmalar başlamıştır. 15 Mayıs 1948 günü İsrail Devleti'nin kuruluşunu hazmedemeyen Arap ülkeleri (Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak) İsrail'e savaş açmış ve Arap- İsrail Savaşları başlamıştır. ABD ve SSCB İsrail Devleti'ni hemen tanımıştır. 1950- 1955 yılları arasında Ürdün'den Gazze'ye veya Lübnan'dan İsrail'e sızma çalışmaları olmuş, fakat İsrail tarafından şiddetli misillemeyle karşılanmıştır. Bu savaşlardan sonra İsrail'e diğer Arap ülkeleri Yemen, Fas ve Irak'tan yaklaşık 700 000 Yahudi göç ettirilmiştir (Özel,2002: 5-11; Armaoğlu,1984: 486,702-703; Hale,2000: 176-182; Shaw, Shaw,2000: 505-509; Gönlübol,1996: 277-279; Armaoğlu, 1991: 28-93).

Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955'te imzalanan "Bağdat Paktı" Arap ülkeleri arasında bölünmeye yol açmıştır. Mısır devlet başkanı Nasır Bağdat Paktı'ndan rahatsız olmuş ve Suriye ile beraber Rusya yanlısı bir dış siyaset izlemeye başlamıştır. Suriye ile Mısır'ın aralarında birlik oluşturması nedeniyle Ürdün ve Irak'ta aralarında bir Arap Birliği kurmayı kararlaştırmalarına karşın başarılı olamamışlardır. Bu nedenle Irak içinde bir bölünme ve muhalefet hareketi başlamıştır. Mısır- Suriye, Türkiye- Irak blokları oluşmuştur. Ürdün ve Lübnan her iki gruba da katılmamıştır. Bu pakta 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylülde Pakistan, 3 Kasım da İran dahil olmuştur. Bağdat Paktı Arap ülkelerinde bir kutuplaşma oluşturmuş ve bu kutuplaşmadan Rusya yararlı çıkmıştır. Rusya böylece Orta- Doğu'da daha etkin bir duruma gelmiş, Mısır ve Suriye Rusya'nın etkisine girmiştir. 1955 yılında Bandung'ta (Endonezya) yapılan Asya-Afrika Konferansı'nda Türkiye, Irak ile birlikte, Ürdün ve Lübnan'ın da desteğiyle "Bağlantısızlık" hareketine karşı çıkmıştır (Armaoğlu,1984: 491; Sander 1998: 219-240; Gönlübol,1996: 534-537; Hopkirk, 1994:20-50).

II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye- Irak Siyasi İlişkileri

Lübnan'da başlayan iç kargaşalıklar ve buhran Irak'ı yakından ilgilendirmiştir. Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun Türkiye ve Irak'ın Lübnan'a müdahale etmesini istemiştir. Lübnan'a bir müdahale hazırlığında olan Irak Başbakanı Nuri Said Paşa askeri birlikleri Irak'ın güneyine sevk ederken General Kasım ve Abdüsselam Arif bir darbe girişimi ile 14 Temmuz 1958'de hükümeti ele geçirmiştir. Bu darbe esnasında Kral Faysal ile Prens Abdülilah öldürülmüştür. Darbe esnasında çıkan kargaşalıkta Başbakan Nuri Said Paşa da halk tarafından öldürülmüştür. Böylece Orta- Doğu'da dengeler tekrar değişme trendine girmiştir. İran ABD, Irak, Türkiye ABD yanlısı iken Rusya'nın Irak'a sızabilme imkanı oluştururken ABD'yi endişeye sevk etmiştir. ABD derhal 15 Temmuzdan itibaren Lübnan'a asker çıkarmaya başlamıştır. Bu hadiseden Ürdün de etkilenmiş ve derhal Kral Hüseyin ABD ve İngiltere'den yardım istemiştir. İngiltere bu çağrı üzerine 2200 kişilik askeri bir kuvveti Ürdün'e göndermiştir. Suudi Arabistan Kralı da Bağdat Paketi'ne üye ülkelerin derhal Irak'a müdahale etmesini istemiştir. 14 Temmuz 1958 yılında Irak'taki darbeden sonra Kasım yönetimindeki Irak Paketi'tan çekilmiştir. Bu paketi'nin adı artık "Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) olmuştur. CENTO daha çok üyeler arasında ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğinde etkili olmuştur (Kürkçüoğlu,1972: 51-80; Eroğlu, 1960: 23-64).

Türkmenler Irak'ta Kasım döneminde çok büyük eza ve cefa görmüş, Kürtlere ise büyük ayrıcalıklar tanınmıştır. Hatta bu dönemde Irak'ta Kürtlere bölgesel faaliyetlerinde yardımcı dahi olunmuştur. Irak yönetimi bölgedeki Türkmen nüfusunu her zaman bir tehdit ve tehlike unsuru olarak görmüştür. Bu dönemde Irak'ta nüfusun % 55'ini Şiiiler oluşturmuştur. Batı Şiiilerin örgütlenerek İran gibi dini karakterde bir yapıya bürünme tehlikesinden oldukça tedirgin olmuştur. Özellikle güneyde girişilen Şii hareketi Hükümetin aldığı tedbirlerle amacına ulaşamamıştır. Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin ülkesinde çıkabilecek olası bir Şii hareketini önlemek istemiştir. Saddam bu olası Şii isyanına karşı Kuveyt ve Suudi Arabistan'a güvenememesinden dolayı 1980'den sonra Irak'ta laiklik yerine, dini bir misyon üslenerek Şiiileri ve Sünnileri bir arada tutma politikasını yürürlüğe geçirmiştir (Öztürk, 1999, 167-187; Ülker, 1995: 105- 117).

Abduselam Arif Irak'ta 8 Şubat 1963 tarihinde bir hükümet darbesi ile milliyetçi Kasım yönetimini devirerek yönetimi ele almıştır. Ancak Abduselam döneminde Irak'ta karışıklıklar ardı ardına devam etmiş ve sükunet bir türlü sağlanamamıştır. Irak'ta bir kaç yıl sonra bir helikopter kazasında Abduselam hayatını yitirince yerine kardeşi Abdurrahman Arif geçmiş, fakat O'da 17 Temmuz 1968'de Baas Partisi lideri Ahmet Hasan Elbekri'nin yönetime el koyması ile yönetimden uzaklaştırılmıştır. Fakat bundan sonraki süreçte bu defa da Baas Partisinde iç huzursuzluklar baş göstermeye başlamış ve Saddam Hüseyin yapılan bir hükümet darbesi ile yönetimi eline geçirmiştir (Demirci, 1990: 18-36; Nakip,1996: 37-45; Elekdağ, 1995: 516; Irak Sığınmacıları ve Türkiye 1988-1991,1992; Shaw,2000: 505-509).

Suriye ve Irak 1980'li yıllardan sonra SSCB'ye güvenerek PKK'ya destek vermiştir. Beyrut'ta PKK kampı kurulmuş ve yıllarca örgüt buradan

yönetilmiştir. Suriye devamlı Türkiye'ye karşı Yunanistan ve Bulgaristan kozunu kullanmış ve buradaki Türkmen azınlık zor durumda kalmıştır. Hatta Suriye Yunanistan'a ülkesinde bir üs dahi vermiştir. Yine Yunanistan ile kıta sahanlığı ve Kıbrıs konularında çıkan anlaşmazlıklarda devamlı onların yanında yer almıştır. Böylece Yunanistan ve Bulgaristan Türkiye'ye Arap kozunu oynarken Araplar da Yunanistan ve Bulgaristan kozunu oynamıştır. Türkiye bu nedenle bu dönemde İsrail ile ilişkilerini geliştirmiştir. Daha sonraki dönemde Suriye ve Irak'la Türkiye arasında su meselesi ortaya çıkmış ve uzunca süre devam etmiştir (Kürkçüoğlu,,1972: 41; Tartanoğlu,1990: 157; Sezgin,1996: 141; Okçu,1993: 25-70; Lawson,1995: 23; Musevilerle 500 Yıl,1992; Köni, 1995: 427; Can,1993: 167-174).

Irak 1980 sonrası İran'la devam eden amansız savaşı nedeniyle güç kaybetmiştir. Kürtler, Irak'ın içinde bulunduğu durum nedeniyle Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğundan faydalanmaktan gecikmemiştir. 1982 yılında Lübnan'da PKK terör örgütü 2. Kongresini yapmış ve Kuzey Irak'ta yerleşme kararı almıştır. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esat PKK terör örgütünün Kuzey Irak'ta yerleşebilme iznini bölgedeki Kürt özerk lideri Barzani'den almıştır. Bu tarihten sonra Barzani ve PKK işbirliği yaparak Irak-İran-Türkiye üçgeninde "Lolan" (Lolan bölgedeki en büyük kampdır)kampında örgütlenmeye başlamıştır. Bu kampta radyo ve gazete yayını bile yapılmaya başlanmıştır. PKK terör örgütünün bu harekâtından edişe duyan Türkiye 1983 yılında Saddam Hüseyin'le Sınır Güvenliği Anlaşması yaparak sınırlardan içeriye 10 km girebilme imkânı sağlamıştır. Bunun hemen arkasından Şam'da PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan ile KDP (Kürdistan Demokratik Partisi) lideri Mesut Barzani arasında "KDP ve PKK Dayanışma İlkeleri Anlaşması" nı yapmıştır. Ama KDP ile PKK arasında yapılan anlaşma kısa bir süre bozulmuştur. PKK terör örgütü Barzani'den ayrılır ayrılmaz bu defa KYP (Kürdistan Yurtsever Partisi) lideri Celal Talabani ile diyaloga girerek anlaşma yapmıştır (Özdağ,1996: 81-105; Özmen, 1996: 55-61; Çay, 1996: 406-419; Armaoğlu,1984: 773-779; Hopkirk, 1994:50-70).

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin 1980 ile 1988 arasında uzun süre devam eden İran-Irak savaşı sonuçlandıktan sonra savaş sırasında İran'ı destekleyen Kürt aşiretlerini affetmeyerek KDP ve KYP yönetimindeki Kürt bölgelerinin üzerine yürümüş ve cezalandırma operasyonuna girişmiştir. Saddam Hüseyin Halepçe' de zehirli gaz dahi kullanarak binlerce kişinin ölmesine neden olmuştur. Halepçe hadisesinde ölmeyenler de Türkiye ve Suriye'ye iltica etmek zorunda kalmıştır. Bu olaya Irak yönetimince "*Enfal Operasyonu*" denmiştir. Bu harekât sırasında Saddam Hüseyin PKK terör örgütü ile anlaşmıştır; Buna göre PKK terör örgütünün görevi KDP ve KYP'yi bölerek etkisiz hale getirecek, Saddam Hüseyin de PKK terör örgütüne destek olacaktı (Sander,1998b: 219-240; Şalvarcı, 2003: 299; Gönübol,1996: 654-656).

1985 yılında SSCB devlet başkanlığına gelen Gorbaçov'un ılımlı bir politika izleyerek Batı'nın karşısında değil yanında yer almayı tercih etmiştir. Bunun sonucunda 1958'li yıllardan beri Moskova'ya güvenen ve desteklenen Irak ne yapacağını ve nasıl bir politika izleyeceğini kestirememiştir. 1991 yılında

II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye- Irak Siyasi İlişkileri

COMECON ve Varşova Paktı'na son verilmesi, 1991'de SSCB'nin dağılması sonucunda SSCB'nin ABD yanında yer alması ve Saddam'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan savaş sonunda Orta-Doğu'da dengeler tekrar bozulmuştur (Özel,2002: 14).

Saddam Hüseyin'in 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesi ile Körfez Krizi ve ardından Körfez Savaşı yaşanmıştır. Kuzey Irak Kürt aşiretleri hemen Saddam Hüseyin'in bu savaşın sonunda zor duruma düşmesinden yararlanarak Irak Kürdistan Demokratik Partisi lideri Mesut Barzani etrafında ayaklanmış ve amaçlarının özerklik olduğunu ifade etmişlerdir. Binlerce Kürt Irak ordusu bu isyana karşı kuzeye doğru hareketlenince dağlara ve Türkiye'ye doğru hareket etmeye başlamıştır. Türkiye Milli Güvenlik Kurulu bu hareketlenme sonucunda acilen 2 Nisan'da toplanmış ve sınırı aşan mültecilerin sayısının 200.000'i aşması konusu görüşülmüştür. Kurulda bu durum karşısında çare olarak sınırların kapatılması ve Kürtlerin bölgelerinde tutulması kararı alınmıştır. Kurulda Kürtlerin bölgelerinde tutulmasının ancak sınır ötesi operasyonlarla olabileceği kanaatine varılmıştır. Bu nedenle Türk Silahlı Kuvvetleri sınır ötesi hareketlere başlamıştır. 1988-1991 yılları arasındaki süreçte Türkiye'ye yaklaşık 60.000 mülteci gelerek yerleşmiştir (Tartanoğlu,1990: 157; Sander, 1998: 508; Öztürk, 1999:167-187; Özdağ, Laçiner, Erkun, 2003:213; Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye 1988-1991, 1992).

B. TÜRKİYE-IRAK SİYASİ İLİŞKİLERİ

Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa devletleri ve ABD'nin yanında yer alarak dış siyasetini bu ülkelere endeksli yürütmeye başlamıştır. Türkiye 1948 yılında Birleşmiş Milletler genel Kurulu'nda Filistin'in bağımsızlığını desteklemiş ve oy çoğunluğu ile taksim kararı alındığında, bu taksimi reddeden on üç ülkeden biri olmuştur. 1949 yılında Türkiye'nin İsrail Devleti'ni siyasi olarak tanıması sonucu iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Türkiye'nin İsrail'i siyasi olarak tanımış olması Türkiye'nin Arap ve Müslüman ülkeleri ile ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemiştir. Türkiye 1950 yılında BM'in Cezayir'in bağımsızlığını gördüğü toplantıda Cezayir'in Self-Determinasyon hakkını destekleyici bir tutum almaktan kaçınmıştır. Bundan sonra 1956 yılında Mısır ile İngiltere arasında meydana gelen Süveyş krizi sırasında ve sonrasındaki yaklaşımı yine Avrupa devletlerinden yana olmuştur. Türkiye bu çizgisini devam ettirerek 1957'deki Eisenhower Doktrini'ni desteklemiştir (Kürkçüoğlu,2002: 35; Sander,1998b: 219-240; Armaoğlu,1984: 845-851).

Irak'ta siyasi yapı II. Dünya Savaşı sonrasında çalkantılar içinde 1950'ye kadar devam etmiştir. 1950 sonrası DP Hükümeti zamanında Türkiye'nin Irak'la olan siyasi ilişkileri daha sıcak bir havaya bürünmüştür. Bu sıcak siyaset içinde 1953 yılından sonra Türkiye'deki Menderes Hükümeti ile Irak'taki Nuri Paşa arasında bir yakınlaşma meydana gelmiştir. Bu nedenle ilk defa 1954 yılında Kerkük'e Türkiye'den bir Türk Heyeti uğramış ve oradaki Türkleri ümitlendirmiştir (Sander,1998b: 219-240; Hale,2000: 82,127; Gönlübol, 1996: 154, 251).

17 Haziran 1950 tarihli Arap Ligi Devletleri Ortak Savunma Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmaya göre bu devletlerden birine veya Türkiye'ye silahlı bir saldırı olursa, İngiltere Süveyş Kanalı'na asker çıkaracaktı. Bu antlaşmaya Mısır ve Türkiye'de destek vermiştir. Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın Ankara'ya on günlük ziyareti sonunda 18 Ekim 1954'te yayınlanan bildiriye Türkiye ile Irak'ın Orta- Doğu'da bir güvenlik teşkilatı kurmaya karar verdikleri belirtilmiştir. Türkiye Arap devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı bir politika izlemeyecektir. Bu hadise Mısır ve diğer Arap devletlerince tepki ile karşılanmıştır. Türkiye Başbakanı bu birlik için 1955 Ocak ayında Şam ve Beyrut'u ziyaret etmiştir. Fakat Suriye bu Pakta girmeyi kabul etmemiş, Lübnan ise Pakta katılmaya karar vermiştir (Özel,2002: 12-13; Armaoğlu,1984: 483, 716, 721).

II.Dünya Savaşı sonrasında Rusya'nın Orta- Doğu'ya sızmasını önlemek amacıyla İngiltere ve ABD'nin önderliğinde Türkiye ile Irak arasında Bağdat Paktı'na gidilmiştir. Bu fikir öncelikle ABD'den gelmiş, Türkiye uygulamaya koymuştur. Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955'te "Bağdat Paktı" imzalanmıştır. Bu pakt Arap ülkeleri arasında bölünmeye yol açmış ve bir daha Arap ülkeleri daha sonraki süreçte bir birlik oluşturamamıştır (Armaoğlu,1984: 491; Sander,1998b: 219-240; Gönlübol,1996: 534-537).

Türkiye'nin Irakla olan iyi ilişkileri 1958 yılında Irak'ta yapılan Kasım ihtilali ile son bulmuştur. İhtilal ile Nuri Paşa iktidardan uzaklaştırılarak yönetime Kasım kuvvetleri el koymuştu. Kasım iktidara gelince Irak'ı Bağdat Paktı'ndan çekmiş ve Irak'ın ilişkilerini kendi parametreleri doğrultusunda sürdürmeye başlamıştır. Kasım bu dönemde Türkiye ile ılımlı bir dış siyaset izlemiştir. Bundan sonra Irak Hükümeti 1959 yılında Kerkük'te büyük bir baskı ve zulüm başlatmıştır. Hatta Irak Hükümeti bu zulüm içerisinde bir katliam da yapmıştır. Mısır Devlet Başkanı Nasır taraftarı olan Abdulvehap Elşevvaf Musul'da Türk ve Türkmenlere karşı bir isyan başlatmıştır. Türkiye'de de iki yıl sonra 1960 ihtilali gerçekleşmiş ve böylece Türkiye'nin Irak'la olan dış siyaseti askıya alınmıştır (Armaoğlu,1991: 28-93; Hopkirk, 1994:50-80).

1958 yılındaki Irak ihtilalinden Türkiye de yakından etkilenmiştir. Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanları 14- 17 Temmuz tarihlerinde İstanbul'da bir müzakere toplantısı gerçekleştirmiştir. Müzakere sonunda katılımcı devletler bu darbeyi bir "Milletlerarası haydutluk" olarak nitelendirilmiştir. Türkiye 17 Temmuz'da ABD'ye Irak'a müdahale edeceği konusunda başvurmuşsa de ABD'den gerekli izin ve yardımı alamamıştır.

Türkiye'nin Irak'a müdahale fikri Rusya'yı harekete geçirmiştir. Rusya 24 Temmuz tarihinde Türkiye'yi diplomatik olarak sert bir şekilde uyarmıştır. Hatta Rusya Bulgaristan sınırında askeri manevralar yapmaya başlamıştır. Rusya Türkiye'nin yanında İngiltere ve ABD'ye karşı da tavır alınca ABD Dışişleri Bakanı Dulles Türkiye, İran ve Pakistan'a Türkiye'nin Kafkaslar bölgesinden Hayber geçidine kadarki bölgenin savunma garantisini vermiştir. ABD'nin Türkiye'ye Irak'a müdahale konusunda destek vermemesi sonucu bu müdahale yapılamamıştır. Çin ile Rusya'nın arasının açılmaya başlaması ile Rusya Türkiye'ye karşı tavrını yumuşatmış ve böylece kriz sona ermiştir. Bunun hemen

II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye- Irak Siyasi İlişkileri

ardından ABD Dışişleri Bakanı John Foshier Dulles'in tasarısı ile Türkiye Orta-Doğu ülkeleri ile Rusya'ya karşı bir Pakt oluşturmak istemiştir. Dulles bu amaçla Orta- Doğu ülkelerini ziyarete başlamıştır.

1960'lı yıllarda Kıbrıs'ta çıkan olaylar neticesinde Türkiye'nin BM'e başvurmuş, fakat Batılı devletlerin desteğini alamamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında koşulsuzca tek taraflı bir dış siyaset izleyen Türkiye Batı'dan ilgi görememesi ile hayal kırıklığına uğramıştır. Kıbrıs konusundaki anlaşmazlıklar ve görüşmelerde Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı oy kullanmaları sonucunda Türkiye Orta-Doğu politikasının eksikliğini hissetmeye başlayarak bu alana yönelmeye başlamıştır. Bundan sonra Türkiye dış siyasette denge politikasına yönelmiştir. Artık Türkiye Arap ülkeleri ile daha sıcak siyasi ve ekonomik işbirliği içine doğru hareket etmiştir (Kürkcüoğlu, 2002: 37-38).

BM ile birlikte Türkiye İsrail'in işgal ettiği toraklardan çıkması lehinde oy kullanması yoluyla, Filistin halkına Self-Determinasyon hakkı tanınması ve İsrail'e de devlet kurma hakkının verilmesini desteklemekteydi. Türkiye'nin 1960 yıllarındaki bu dış politikasındaki değişimin asıl nedenini uluslararası arenada Kıbrıs konusunda destek bulmayı amaçlamasıydı. 1965 yılında Cidde'de bir araya gelen 6. Müslüman Kongresi Kıbrıs konusunda Türk delegasyonunun kararını desteklemeyi kararlaştırmasıyla Birleşmiş Milletler görüşmelerinde Afganistan, Irak, Libya, Suudi Arabistan tarafından sunulan ve Türkiye'nin onayladığı öneri reddedilmiştir. Bu oylamada İran, Libya, Pakistan Türkiye'nin yanında yer almıştır. Özellikle 1967 Orta-Doğu savaşından sonra Türkiye'nin bu ülkelerle olan ilişkilerinde ve dış politikamızda olumlu bir sürece girilmiştir. Artık buna göre Türkiye Orta-Doğu ülkelerinin içişlerine karışmadan tarafsız bir denge politikası güden bir çizgi izlemiştir (Armaoğlu,1984: 845-851; Somel,1995: 597).

Irak'la Birleşmiş Milletler arasında yapılan 687 sayılı antlaşmada Kürtler konusu ele alınmamıştır. Ancak bölgede daha sonraki gelişmeler üzerine Fransa, İngiltere, ABD'nin konuyu ele almasıyla BM'in 688 nolu kararı yayınlanmıştır; karara göre Irak ordusu 36. Paralelin kuzeyine geçemeyecek ve bu sahayı havadan da ihlal edemeyecektir. Çare olarak bölgeye 11 ülkeye ait 20.000 askerden oluşan bir ordu "*Çok Uluslu Acil Müdahale Gücü*" adı ile yerleştirilmiştir. Türkiye bütün bu gelişmelerin yanında Kürtleri Kuzey Irak'ta yerinde tutabilmek amacıyla 35.000 askerle sınır ötesi harekâtı gerçekleştirmiştir. Türkiye Kürtleri kendi bölgesinde tutabilmede kısa süreli de olsa başarılı olmuştur (Gresh, Vidal,1991: 98-114; Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye 1988-1991,1992; Sezgin,1996: 127).

Türkiye bölgede yerleştirilen Çekiç Güc sayesinde KDP lideri Mesut Barzani ve KYP lideri Celal Talabani ile PKK terör örgütüne karşı iyi ilişkiler içine girerek zaman zaman onları desteklemiştir. Türkiye Zaten daha önce de Saddam Hüseyin'le yaptığı bir anlaşma gereği sınır ötesi harekât yapma hakkına sahip olmuştu. Türkiye 1991 sonrası sınır ötesi harekâtlarda bulunmuştur (Baca,1995:343; Soysal,1995:464).

Türkiye'nin dış politikası bölgede esasen Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olmuştur. Fakat Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal

bunu ön plana çıkarmadan PKK'yı engelleyebilmek amacıyla bölgede bulunan Barzani ve Talabani'yi Türkiye'ye davet etmiş, kendilerine Türk pasaportu sağlamış ve hatta Türkiye'de birer şubelerinin açılmasına imkan bile tanımıştır. Ama Türkiye karşılıklı yapılan anlaşmalar gereği Kürt aşiretlerine oralarda mali ve yiyecek yardımı yapmış (1994'te 13.5 milyon dolar, 1995'te 12 milyon dolar), karşılığında da kaçak petrol girişine göz yummuştur (yıllık 200 milyon dolarlık hacimde). Türkiye ile Kürt liderler arasındaki karşılıklı bu ilişkiler geliştirilirken bu defa da bölgede Çekiç Güç sayesinde PKK zemin bularak gelişmiş ve Türkiye'ye de sızarak Türkiye'de zemin bulmaya başlayarak birçok kanlı eylemde bulunmuştur. Sonuçta Türkiye bu çabalarıyla bölgede istediği ölçüde başarıya ulaşamamıştır (Çaşın,1996: 225-251; Köni,1996: 127; Heykel, 1993: 109).

Türkiye bölgede Kuzey Iraklılar ve Uluslararası Gücün tek sınır kapısı olması nedeniyle daha da önem kazanmıştır. Kürtler Türkiye sınır kapısı sayesinde her iki bölgeden de ticaret yapmaları sonucunda ekonomik durumlarını iyileştirmişlerdir. Bunun sonucunda PKK'ya bölgede verilen destek azalmış ve PKK terör örgütü kan kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye KDP ve KYP ile karşılıklı anlaşmalar yapmıştır. Fakat bir süre sonra bu anlaşmalar KDP ve KYP tarafından tek taraflı olarak bozulmuş ve böylece denge tersine dönerek her iki parti PKK terör örgütü ile anlaşarak bölgede Kürt devleti kurmaya çalışmıştır. Bu arada KYP ile KDP liderlik kavgası sonucunda birbirlerine düşmüştür. PKK terör örgütü bu mücadelede KYP lideri Celal Talabani'yi desteklemiştir. Türk Ordusu PKK terör örgütünün Türkiye'deki eylemlerinin devam etmesi nedeniyle 1995 Martında Kuzey Irak'a bir operasyon yapmak zorunda kalmıştır. KDP ve KYP Irak'ta demokratik yolla mücadele ederken PKK terör örgütü Türkiye'de terörü kullanarak Federal bir Kürt devleti kurmak için çalışmıştır (Ülger,1996: 207-217; Oran,1996: 30-70; Oran, 1996b: 149; Kocaoğlu,1996: 45).

Kürtler Kuzey Irak'ta 1974 yılından beri muhtariyetleri içinde kendi meclislerini seçerek oluşturmuştur. Fakat meclisteki adayları Irak hükümeti belirlemiştir. Kürtler Kuzey Irak'ta ilk defa 1992 yılında özgürce seçimlerini yapmışlar ve kendi istedikleri şekilde Kürt Meclisini oluşturmuştur. Böylece Kuzey Irak'ta 1992 yılında Çekiç Güç sayesinde Federe Kürt Devleti kurulmuştur. Saddam Hüseyin Çekiç Güç nedeniyle buraya müdahale edememiştir. Kürtler bu tarihe kadar özerklik istemişken artık federasyonu gündeme getirmeye başlamışlardır. Daha önceki süreçte hem Suriye, hem de İran bölgedeki Kürt aşiretleri ve zaman zaman da PKK terör örgütünü Irak'a karşı desteklemişlerdir. Suriye, İran ve Türkiye bölgede meydana getirilmeye çalışılan Kürt Devleti nedeniyle 1992 yılında bir araya gelmiş Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yolunda karar almıştır (Şalvarcı,2003: 299; Özdağ,1996: 81; Soysal,1995:464).

Türkiye, Kürt liderler Barzani ile Talabani 1994 yılında Paris'te siyasi ve askeri alanlarda birleşme kararı alınca tedirgin olmuş ve hemen sınırlardan giriş çıkışlarda sınırlama getirmiştir. Türkiye burada çıkan bir olayın veya kurulacak bir devletin Türkiye'yi de yakından ilgilendireceğini düşünerek böyle bir siyasi karar almıştır Türkiye bundan sonra Irak'ın toprak bütünlüğü için gayret

II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye- Irak Siyasi İlişkileri

göstermiştir. Hatta Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 1994'te “*Irak dağılırsa ortaya çıkacak problemleri çözmeye elli yıl yetmez*” demekle konunun önemini ortaya koymuştur. Yine Irak Dışişleri Bakanı 1995 yılında Ankara’da yaptığı bir konuşmada “*Türkiye ve Irak daima burada olacaktır*” diyerek toprak bütünlüğü ve komşuluk ilişkilerinin önemini vurgulamıştır (Hale, 2000: 210; Özdağ, Laçiner, Erkun,2003: 63-70).

KDP, 1992’ den sonra Türkiye ile anlaşma yoluna gitmiştir; Buna göre KDP Türkiye- Irak arasındaki sınırı koruyacak ve sınırdan PKK’yı Irak’a sokmayacak, Türkiye ise sınır karakolları yaparak ve asker bulunduracak olan KDP’lilere para ve yiyecek yardımı yapacaktır. Bu anlaşma gereği Türkiye Irak sınırında 65 karakol inşaa edilmiş ve karakollarda görev yapan Peşmerge’lerin paralarını Türkiye ödemiştir. PKK terör örgütü bütün bu tedbirlere rağmen bölgede faaliyetlerine devam etmiştir. KDP ile KYP Türkiye- Irak sınır kapılarının ticari gelirini paylaşmada anlaşmazlığa düşmelerine karşın ABD’nin araya girmesiyle tekrar barışmışlardır (Armaoğlu, 1984.:845-851; Soysal,1995:464; Yurtsever,1995:117-131).

ABD, KDP ve KYP liderleri Dublin’de bir araya gelerek Saddam Hüseyin’e karşı birlik oluşturmaya çalıştıkları toplantıya Türkiye’den de bir temsilci gözlemci olarak katılmıştır. Dublin’deki görüşmede PKK terör örgütüne karşı ortak bir tavır ortaya çıkmıştır. Bu görüşmeler devam ederken 21 Mart 1995 tarihinde PKK terör örgütü Erbil’de “*Kürdistan Demokratik Ulusal Birliği*” adlı yeni bir örgüt kurmuştur. Dublin’den sonra Tahran’da da İran, KDP ve KYP arasında aynı konuda bir görüşme yapılmıştır. KDP ve KYP süreç içerisinde İran, Türkiye, ABD ve Batı arasında devamlı ikili oynamayı hep sürdürmüştür. Bu Talabani’nin 10 Eylül 1995’te Şam’da Suriye ve Öcalan bir toplantı yaparak strateji belirlemelerinden açıkça görülmüştür. Böylece Türkiye ile Irak arasındaki siyasi ilişkiler başlangıçta Irak Türkleri ile ilgili olmasına karşın daha sonraki süreçte Kuzey Irak’taki gelişmeler ile Irak Hükümeti’nin iradesi dışında sınır güvenliği, terör ve Türkiye’nin iç işlerine müdahale ile devam etmiştir(Baca,1995:343; Yurtsever,1995:117-131).

C.IRAK'TA TÜRKMEN NÜFUSU

Bağdat’ta oturan Kerküklülerin büyük gayretleriyle 07.05.1960 tarihinde Irak’ta bir ilk olarak Türkmenler arasında resmi bir dayanışma cemiyeti sıfatıyla “*Türkmen Kardeşlik Kulübü*” kurulmuştur. Bu kulüp 1964 yılında Türkçe yayın yapmaya başlamış ve 1966 yılında da üniversiteli gençler için öğrenci yurdu açmıştır. Irak’ta 24 Ocak 1970’te gerçekleşen İhtilal sonrasında İhtilal Konseyi bir bildiri yayınlamıştır. Konsey bu bildiride “*İnsanlara Hürriyet*” prensibine inandıklarını beyan etmiştir. Böylece Irak’lı Türkmenlerde hak ve hürriyetler ile ilgili bazı umutlar oluşmuştur. Irak’lı Türkmenlerin durumu Türkiye’de gerek kamuoyunun hassasiyeti ve gerekse Türkiye’nin etkili dış siyaseti sonucunda Irak yönetimi tarafından daha ayrıntılı ele alınması sağlanmıştır. Bu dönemde Türkiye ile Irak arasında dostane ilişkiler yaşanmıştır (Özdağ, Laçiner, Erkun,2003: 45; Mısıroğlu, 1972: 45-120; Müftüoğlu,1983: 747).

Irak Hükümeti bu dostane süreç içerisinde 1970 yılında Kürtlere Muhtariyet hakkı tanımış ve Türklerin de kültürel haklarını kağıt üzerinde 24.01.1970'de resmen kabul etmiştir.¹ Fakat ne yazık ki bu yasal haklar daha sonraki zamanlarda Irak Hükümetince basit casusluk suçlarıyla geri alınarak Türkmenlere büyük baskılar yapılmıştır. Irak Hükümeti Türkmenlerin topraklarını el koymuş, onları başka yerlere göç ettirerek asimile etmeye çalışmıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde Irak'ta "*Türkmen Milli Hareketi*" adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyet Türkiye'de, hatta bütün dünyada Irak Türkmenleri'nin davalarını tanıtmak ve onların milli mücadelesini yürütmek amacıyla kurulmuştur. Fakat bu cemiyet faaliyetlerinin kısıtlı olmasından amacına tam olarak ulaşamamıştır. Irak ile İran arasında 1980'li yıllarla beraber ABD ve SSCB'nin Orta- Doğu politikaları gereği yaklaşık on yıl sürecek olan bir savaş başlamıştır. Saddam Hüseyin bu sırada ülke içerisindeki karışıklıkların sorumlusu olarak öncelikle Türkmenler'i öne sürmüştü ve bölgedeki Türkmen nüfusunu kırma planını uygulamıştır. Irak Türkleri Saddam Hüseyin'le birlikte baskı altına alınmış ve ilk defa 1980'de emekli Albay Abdullah Abdurrahman, Doç.Dr. Necdet Koçak, işadamı Adil Şerif casusluk suçuyla idam edilmiştir. Irak'ta bundan sonra bu zorlu süreçte idamlara devam edilmiştir (Hale,2000: 205; Koçsoy,1991: 14; Somel,1995: 597).

El-Sevre Gazetesi 23.07.1980 tarihinde Saddam Hüseyin'in demecini "*Türkiye ile ilişkilerimiz tarih boyunca olmuş ve I.Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmektedir. Türkler ve biz ilişkilerimizi iki devletin menfaatleri uğruna geliştirmekteyiz...fakat Türkiye'deki milliyetçi ve ırkçı ortamlar Yahudi (Siyonist) ve Masonların etkisiyle Türk resmi makamlarına etki ederek hatalar işlemelerine neden olmaktadır mesela, bunlardan bazıları geçen yıllarda Iraklı Türk vatandaşları soruyorlardı... falanca Türk'e ne oldu diyorlardı... biz bunları burada bırakmadık, bunlar bugün Irak vatandaşlarıdır, kim bunları bıraktı ise gelsin alsın götürsün... burası Türk ve İran toprağı değildir. Türkler, İranlılar ve kimin burada bıraktığı kimse varsa gelsin alsın yürülsün... Türklerle biz İskenderun'daki Arapları hiç soruyor muyuz?"* vermekle Türkiye ile olan rahatsızlığını dile getirmiştir (Demirci,1990:88).

1991 yılındaki Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta konuşlandırılan Çekiç Güç himayesindeki bölgede yaşayan insanların kimlikleri ve nüfusu aşağıdaki şekilde dağılmıştır (Demirci, 1995: 352; Müftüoğlu, 1983:747):

Duhok, Zaho, Amadiye, Akra	360.000, Hıristiyan %10	100.000
Erbil, Diyana, Köysancak	780.000, Türkmen %15	310.000
Süleymaniye	900.000, Kürt %75	1.630.000

Kuzey Irak'ta Çekiç Güç dışında kalan nüfus ve etnik yapı: Türkmen Bölgesindeki etnik yapı:

¹ İlkokul eğitimi Türkçe yapılacak, ders araçları bütün bu dili okutan okullarda Türkçe olacak, M.Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Türkmen Eğitim Müdürlüğü kurulacak,Türkmen şair ve yazarların eserleri kolayca basılacak, dağıtılacak ve okunacak,Kültür ve Tanıtma Bakanlığı'na bağlı Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulacak, haftalık bir gazete ve aylık bir dergi yayınlanacak.,Kerkük Televizyonu'nda Türkçe yayınların artırılması sağlanacaktır.

II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye- Irak Siyasi İlişkileri

Kürt	% 10 153.000,	Kürt %10	95.000
Türkmen	% 40 610.000,	Arap %40	610.000
Arap ve diğerleri	% 50 770.000	Türkmen %65	618.000

Irak içerisinde 34.ve 35.Kuzey Paralelleri arasında yaşayan nüfusun % 60'ı Türkmen, % 5'i Kürt ve % 35' Arap olmak üzere toplam 720.000 nüfusun 420.000'ini Türkmenler oluşturmaktadır. Musul 36. Paralelin üstünde yer almasına karşın himaye dışında bırakılmıştır. Bunun yegane nedeni bölgenin petrol kaynakları oluşturmaktadır. Bölgeye yerleştirilen Çekiç Güç bölgedeki silah kaçakçılığını organize ve sevk ederek uyuşturucu trafiğini elinde tutmuştur. Çekiç Güç bu sayede bölgedeki Kürt kimliğini meşrulaştırarak uluslararası arenaya çekiyor ve oradaki Türkmenlerle Türkiye arasında bir tampon oluşturmakla Amerika'nın yüklediği görevi başarıyla yerine getirmiştir. Çekiç Gücün bölgede yasal kalma süresi her defasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden dikte ettirilmiştir (Hale, 2000: 329; Özdağ, Laçiner, Erkun, 2003:185; Özdağ,1996: 81).

SONUÇ

Türkiye'nin güneydoğusunda cereyan eden olaylar I.Dünya Savaşı'nda oynanan oyunun bir tekrarıdır. Sevr Anlaşmasının devamıdır. Oynanan oyun bölgede bir Kürt devleti kurarak Türkleri petrolden biraz daha uzaklaştırmak suretiyle Orta-Doğu'da tamamen rahat bir saha elde etmekten başka bir şey değildir. Irak içindeki Türkmen nüfusu Türkiye için bir tampon bölge olmuş, ileride de Türkiye için bu bölgelerde söz sahibi olabilmenin güvencesini teşkil etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte Orta-Doğu'da Türkiye'nin Irak ile zamam zaman problemleri olmuştur. Irak ülkesi içinde kurulan Kürt parlamentosunu yıpratmak ve hatta bozmak için PKK terör örgütüne destek vermiş ve hatta bunun için Türkiye'deki Kürtleri de kullanmıştır. Türkiye Körfez savaşı sonunda Kerkük Yumurtalık boru hattının kapanması sonucunda ekonomik olarak zarara uğramış, bu ülkedeki müteahhit hizmetleri karılığında Türk iş adamlarının alacakları ve Türkiye'nin verdiği borçlar geri alınmamıştır. Türkiye'nin ihracatının %50'si Orta-Doğu ülkelerine yapılmakta iken (özellikle yaş sebze) Körfez savaşı sonunda BM tarafından Irak'a uygulamaya geçirilen ambargo nedeniyle tamamıyla yok olmuştur. Irak Körfez savaşı çıkmadan önce Türkiye ile Fırat ve Dicle ırmaklarının suyu nedeniyle bir polemige giriserek Türkiye'yi tehdit edici konuşmalara girmişse de daha sonraki süreçte bundan vazgeçmiştir.

1989 yılında Graham Fuller RAND araştırma merkezi raporuna göre Kuzay Irak'ta Kürt devleti kurulması için ABD, İngiltere, Fransa ortak karar almış ve bu karar çerçevesinde hareket etmişlerdir. Türkiye yapılan bu senaryoyu bozmak için 16 Kasım 1992'de Suriye ve İran'la Irak konusunu ele alınmış ve sonuçta Kürt devletinin kurulmasına karşı bir karar alınmıştır.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Irakla dostane bir şekilde siyasi ilişkileri ABD politikası doğrultusunda sürdürmüştür. Türkiye'nin Irak dış

siyaseti 1958 İhtilali sonrasında Irak'ın SSCB yanlısı bir dış siyaset izlemeye başlaması ile sekteye uğramıştır. Türkiye Irak- İran Savaşı'nda arabuluculuk yaparak Irak'a destek vermeye çalışmışken Irak gerek PKK ve gerekse su meselesi nedeniyle Türkiye'ye karşı iyi davranmamıştır. SSCB'nin dağılması ile ABD bölgeye tekrar hakim olmak için Irak'a müdahalesi ile başlayan süreçte Türkiye'nin Irak'la olan siyasi ilişkileri ABD eksenli gelişmiştir. Türkiye bu ABD eksenli Irak politikası nedeniyle özellikle Çekiç Güç ve PKK konusunda güçlüklerle karşılaşmıştır. Ayrıca Türkiye Irak'taki Türk nüfusunun haklarının korunması ve savunulması konusunda yeterince etkili olamamıştır. Kısacası II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye- Irak siyasi ilişkilerinde ABD ve SSCB politikaları belirleyici olmuştur.

1990 yılındaki Körfez Krizi ve sonrasındaki savaşla birlikte Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkileri bozulma sürecine girmiştir. Türkiye bir defa Batı'nın yanında yer alması sonucu ve ambargo neticesinde ihracatı oldukça düşmüş (12.6 milyar dolardan 2 milyar dolara düşer), petrol boru hattı ve sınır kapılarının kapatılmasıyla Orta-Doğu ülkelerine olan nakliye bitmiş, turizm sekteye uğramıştır. Kısaca Türkiye'ye toplam zararı 20 milyar dolara çıkmıştır. Irak'tan Türkiye'ye akın eden mülteciler de bütçeye artı yük getirmiştir. Kuzey Irak'ta konuşlandırılan Çekiç Güç sayesinde bölgede oluşan otorite boşluğu neticesinde PKK terör örgütü kuvvetlenmesi ve Türkiye'nin savunma harcamalarını arttırması yukarıda ki meblağa dahil değildir. Kısaca ABD ve Irak arasındaki bu savaştan bölgede en fazla Türkiye etkilemiş ve zarara uğramıştır.

KAYNAKÇA

ARMAOĞLU, Fahir, (1984); **20.Yüzyılda Türk Siyasi Tarihi**, Ankara Türkiye İş Bankası Yay.

-----,(1991);**Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları,1948-1988**, Ankara T.İş Bankası Yay.s.28-93.

BACA, Muzaffer, (1995);“Türkiye'nin Güvenlik Çemberi”, “Türk Dış Politikası”, **Yeni Türkiye 3**, S.3.

CAN, Mehmet,(1993); **Ortadoğu'da Amerikan Politikası**, Bayrak Yay. İstanbul.

ÇAŞIN, Mesut,(1996); “Körfez Savaşının Stratejik Sonuçları”, **Avrasya Dosyası, C.3**, S.1,Ankara.

ÇAY, Abdülhaluk,(1996); **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Turan Kültür Vakfı, Ankara.

DEMİRCİ, Fazıl, (1995);“Irak Türkmenleri-Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri”, **Türk Dış Politikası**”, **Yeni Türkiye 3**, S.3.

DEMİRCİ, Nefi, (1990); **Dünden Bugüne Kerkük**,İstanbul.

ELEKDAĞ, Şükrü, (1995); ”İki Bucuk Savaş Stratejisi”, “Türk Dış Politikası”, **Yeni Türkiye 3**, S.3.

EROĞLU, Hamza,(1960); **Türkiye Amerika Birleşik Devletleri İkili İşbirliği Anlaşması**, Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı,No:1.

GÖNLÜBOL, Mehmet, (1996);**OLAYLARLA TÜRK – DIŞ POLİTİKASI (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, 9.Baskı,Ankara.

II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye- Irak Siyasi İlişkileri

- GRESH, Alain – VIDAL, Dominique, (1991); **Ortadoğu, Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na**, Çev.Hamdi Türe,Alan Yay.İstanbul.
- HALE, William, 2000,Türk Dış Politikası 1774-2000, Çev:Petek Demir, Mozaik Yay., İstanbul.
- HEYKEL,Muhammed,(1993); “**3.Petrol Savaşı-Körfez Savaşının Perde Arkası**”, Çev.Dr.N.Ahmet ASRAR,İst.
- HOPKİRK, Peter, (1994); **İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun**, Çev.Mehmet Harmancı, Yeniüzyıl Yayınları.
- IRAKLI SİĞİNMACILAR VE TÜRKİYE 1988-1991**,(1992); Tanmak Yay.Ortak Kitap, Ankara.
- KOCAOĞLU, Mehmet (1996); “**Kuzey Irak ve Petrol**”, Avrasya Dosyası,C.3,S.1, Ankara.
- KOÇSOY, Şevket,(1991); **Irak Türkleri**,Boğaziçi Yayınları.
- KÖNİ, Hasan, (1996); “**Körfez Savaşı Sonrasında Türkiye**”, Avrasya Dosyası, C.3, S.1,Ankara.
- ,(1995);“**Yeni Uluslararası Düzende Türk-ABD İlişkileri**”, “**Türk Dış Politikası**”, Yeni Türkiye 3, S.3.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer,(2002); “**Türk dış politikasının ana ekseninde tarih, coğrafya ve konjonktür iç içe olmak zorundadır!**”, Türkiye Günlüğü,S.68.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer,(1972); **Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikaları, 1945-1970**,A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay.
- LAWSON,Freed H.(1995); “**İçte Kabuk Değiştiren Suriye**”,Avrasya Dosyası, C.2, S.3, Ankara.
- MİSİROĞLU, Kadir, (1972);**Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, Sebil Yay.No:21, İstanbul.
- Musevilerle 500 Yıl**,(1992);Turizm Bakanlığı Yayınları,1992,Ankara.
- MÜFTÜOĞLU, M.N., (1983);**İdari,İktisadi, Terbiyeyi Bakımlar'dan Kerkük'te Uygulanan Baskı ve Eritme Planı**, Türk Kültürü Dergisi,S.247, C.XXI, Kasım.
- NAKİP, Mahir,(1996); “**Irak Türkmenlerinin Meseleleri**”, **Avrasya Dosyası**, C.3, S.1,Ankara.
- OKÇU, Metin,(1993); “**Türkiye ve Komşuları-Irak ve Suriye**”,Savunma ve Havaçılık.
- ORAN,Baskın,(1996); **Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ORAN, Baskın, (1996b);“**Çekiç Güç ve Kürt Devleti**”, Avrasya Dosyası, C.3, S.1, Ankara.
- ÖZDAĞ, Ümit,(1996); “**PKK ve Kuzey Irak**”,**Avrasya Dosyası Irak Özel Sayısı**, C.3,S.1,Ankara.
- ÖZDAĞ,Ümit- LAÇİNER, Sedat- ERKUN, Serhat, (2003); Irak Krizi 2002-2003, Orta Doğu Araştırma Dizisi, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ÖZEL,Soli, (2002); **105 Yıllık Mesele**, Türkiye Günlüğü,S.68.

- ÖZMEN, Hasan, (1996); “Kürt Partileri Arasındaki İlişkiler”, Avrasya Dosyası, C.3, S.1, Ankara
- ÖZTÜRK, Osman Metin, (1999); **Irak Yapısı ve Komşuları ile İlişkileri**, KÖK, Araştırmalar C.I,S.I, Ankara.
- SANDER, Oral, (1998); Siyasi Tarih, 1918-1994, 7.Baskı, İmge Yay.Ankara.
-----,(1998b), Türkiye’nin Dış Politikası,2.Baskı. Ankara.
- SHAW, Stanford J.- SHAW, E. Kural,(2000); **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, II.Cilt, e Yay., İstanbul.
- SOMEL,S. Akşin, (1995);“Arap Eyaletleri ve Günümüz”, “Türk Dış Politikası”, **Yeni Türkiye 3**, S.3.
- SOYSAL,İsmail,(1995); “Ortadoğu”, “Türk Dış Politikası”, **Yeni Türkiye 3**, S.3.
- ŞALVARCI, Yakup, 2003, **Pax Aqualis, Türkiye- Suriye- İsrail İlişkileri**, Su Sorunu ve Orta Doğu, Zaman Kitabevi, İstanbul.
- SEZGİN, Ferruh,(1996); “**Kürt Devletinin Hamisi: Çekiç Güç**”, Avrasya Dosyası, C.3,S.1,Ankara.
- TARTANOĞLU, Ali,(1990); **Irak,Saddam,Körfez**, Ankara.
- ÜLGER, İrfan Kaya,(1996); “**Düşman Kardeşler:KDP ve KYP**” , Avrasya Dosyası Irak Özel Sayısı.C.3,S.1,Ankara.
- ÜLKER, İrfan,(1995); ”Baas Partisi İdeolojisi”,Avrasya Dodyası,C.2, S.3, Ankara.
- YURTSEVER, Cezmi, (1995); “PKK ve Terör Silahı”, Avrasya Dodyası,C.2, S.3, Ankara.